

Андрійцьо А.Ю., аспірант кафедри менеджменту (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

СЕРТИФІКАЦІЯ СЕМ ЯК СПОСІБ ОЦІНКИ КУЛЬТУРИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті розглянуто можливість застосування сертифікації СЕМ як методики оцінки об'єктивної складової культури екологічного менеджменту.

Ключові слова: культура екологічного менеджменту, об'єктивна складова, сертифікація систем екологічного менеджменту.

В статье рассмотрено возможность использования сертификации СЭМ как методики оценки объективной составной культуры экологического менеджмента.

Ключевые слова: культура экологического менеджмента, объективная составная, сертификация систем экологического менеджмента.

The paper deals with the possibility of EMS certification use as an appraisal method for the objective component of environmental management culture.

Keywords: environmental management culture, objective component, Environmental Management System Certification.

Сучасна екологічна ситуація в Україні та світі змушує активних членів суспільства до пошуку ефективних систем управління охороною довкілля і використання природних ресурсів, що посилює актуальність таких процесів, як стандартизація та сертифікація систем екологічного керування, з можливістю впровадження усіма організаціями у будь-якій країні світу як доказу відповідальності перед природою і середовищем, у якому ми живемо. Дані процеси взаємопов'язані між собою з наукової точки зору, але розділені практичним підходом обов'язковості та добровільності. Тобто попри обов'язковість встановлення та запровадження стандартів спосіб незалежної оцінки відповідності встановленим вимогам, яким є сертифікація, залишається добровільним елементом функціонування організації в усіх країнах світу. Саме подане тлумачення поняття сертифікації, на основі системно-екологічного підходу, поєднує згадані процеси з поняттям культури екологічного менеджменту та

існуючими проблемами оцінки її рівня.

В результаті аналізу останніх досліджень і публікацій, які стосуються стандартизації та сертифікації систем, вітчизняні та зарубіжні вчені поділяються за науковими напрямками: управління якістю та безпекою товарів і послуг, та екологічного управління у різних галузях, з метою зменшення несприятливих впливів на навколишнє середовище на організаційному, національному та міжнародному рівнях. Відповідно до зазначених напрямків, до першої групи належать такі науковці, як Р. Бичківський, Ф. Йохансон, Л. Кириченко, В. Момот, Н. Салухіна, М. Шаповал; до другої: О. Астаф'єва, С. Дайман, С. Дерягина, В. Дятлова, Л. Кожушко, Л. Мельник, П. Скрипчук, В. Шевчук та ін. Саме науковці другої групи започаткували вивчення «основ культурного екоменеджменту» із залученням «стандартних вимог до систем екологічного управління» [1].

Методика дослідження полягає у можливості використання оцінки відповідності встановленим вимогам (сертифікація систем екологічного керування (СЕК)) для оцінки об'єктивної складової культури екологічного менеджменту та управління її розвитком, яка охоплює сукупність досягнень організації та здійснення процесу управління на рівні підприємства.

Основними цілями статті є: по-перше, аналіз стану сертифікації систем екологічного керування в Україні та світі; по-друге, обґрунтування можливості застосування для оцінки об'єктивної складової культури екоменеджменту процедури проведення сертифікації системи екологічного менеджменту організації на відповідність вимогам міжнародного стандарту ISO 14000:2004.

Членство у Світовій організації торгівлі та прагнення інтеграції з Європейським союзом вимагають від України впровадження міжнародних та європейських стандартів як на національному, так і на об'єктному рівнях (систем екологічного керування) з рекомендаціями її сертифікації. Слід зазначити, що процес сертифікації даних систем в Україні протікає значно повільніше, ніж в таких сусідніх країнах, як Польща, Румунія, Угорщина, Чехія, де сертифікованих систем екологічного керування станом на 2009 рік, «у 20-60 разів», а в порівнянні з країнами Балтії «у 3-7 разів» більше, ніж в Україні [2]. Загалом, визначити позицію України в порівнянні з іншими країнами світу дуже важко, позаяк не існує єдиної організації, яка б займалася статистикою даного процесу. Періодично з'являється інформація зарубіжних екологічних організацій, які позиціонують країни відповідно до кількості виданих сертифікатів відповідності стандарту серії ISO 14001. Тому кожний вклад у формування даної статистики визнається особливо цінним, але, на жаль, потребує щорічного оновлення через динамічність даного процесу. Такими на сьогодні, є статистичні дані зібрані Рейнхард Пеглау (Федеральне агентство з навколишнього середовища Німеччини) від зацікавлених людей з усього світу [3] (дослідження станом на січень 2007 р., охоплює 145 країн світу, 129 тис. сертифікованих організацій). Відповідно до поданого рейтингу за кі-

лькістю виданих сертифікатів (60 шт.), Україна знаходиться на 59-й позиції, а сусідня Росія на 47-й (223 сертифікати).

Порівнюючи дані Рейнхарда Пеглау (2007р.) і дані офіційного сайту Міжнародної організації по стандартизації (МОС, 2008р.), можна констатувати зміну світових лідерів у сертифікації на відповідність вимогам екологічного стандарту, ТОП-10 яких виглядає наступним чином: Китай (55,5 тис. сертифікованих систем), Японія (39,5), Іспанія (16,5), Італія (14,5), Великобританія (10,9), Корея (7,8), Румунія (6,8), Німеччина (5,8), США (5,2), Чехія (до 5 тис.). Загалом, на кінець 2009 року МОС вказує на існування 223149 сертифікованих міжнародних організацій, що на 18% більше у порівнянні з 2008 роком [4], на кінець 2010 р. – 250972, із збільшенням на 13%. Таким чином, динаміка зміни кількості сертифікованих СЕК у світі виглядає наступним чином (див. рис. 1).

Рис. 1. Динаміка зміни кількості сертифікованих систем екологічного керування у світі

Як видно з рис. 1, з року в рік кількість сертифікатів з впровадження систем екологічного менеджменту зростає, що свідчить про зростаючий глобальний ринковий попит на відповідність існуючих СЕМ вимогам стандартів ISO, про посилення екологічної відповідальності бізнесу, про піднесення рівня екологічної культури менеджерів та культури екологічного менеджменту загалом як «нової культури управління підприємством, основу якої становлять принципи екоефективності та екосправедливості» [5, С. 7].

На сьогоднішній день об'єктивно оцінити стан сертифікації в Україні досить складно через не доступність інформації. Станом на 31.12 2010 р. кількість сертифікатів відповідності вимогам ДСТУ ISO 14001:2006 «Системи екологічного керування», виданих єдиною державною системою сертифікації та стандартизації «УкрСЕПРО», дорівнює 103 шт. Тобто можна припустити, що з 2007 по 2011 рік кількість сертифікованих систем екологічного управ-

лінія збільшилась в Україні на 58%. Але, крім національної системи, діють й інші організації, які також надають послуги із сертифікації даного виду: ТОВ «Бюро Верітас Сертифікейшн Україна», «ТЮФ Рейнланд Україна», ТОВ «ТЮФ НОРД Україна», ТОВ "ТЮФ ЗЮД Україна", «Укрбізнесконсалт», ТОВ «ИНТЕРСЕРТ-УКРАИНА», «Бюро міжнародної сертифікації SIC», «Pelta» та міжнародні організації із сертифікації, такі як SGS (Швейцарія), MOODY, DEKRA тощо, які не розголошують інформації про кількість сертифікованих українських підприємств.

Цей факт дещо пояснює «надто» повільний темп розвитку процесу сертифікації СЕК в Україні, (до речі, як і в Росії, станом на 26.02.2006 р. 331 сертифіковане підприємство) і свідчить про наявність проблем: недостатності загальної інформації про впровадження і сертифікацію систем екологічного менеджменту у державі (у Росії, наприклад, створено електронний суспільний реєстр сертифікації систем екологічного менеджменту), через відверту конкуренцію між органами сертифікації та між самими підприємствами; низький рівень усвідомлення персональної моральної відповідальності керівництва організації за її шкідливий вплив на оточуюче середовище і нерациональне використання природних ресурсів; про відсутність стимулів впровадження систем екологічного управління підприємством; про відсутність дієвих заходів державної підтримки даного процесу, хоча і задекларованих у концепціях державної політики; про «відстороненість провідних міністерств та Кабінету міністрів України» [2].

Із сказаного випливає роль кожного з учасників даного процесу: від державних органів влади, які відповідають за охорону довкілля та створення максимально ефективних умов функціонування підприємств, за формування екологічної культури членів українського суспільства, за піднесення культури на усіх рівнях управління (державний, галузевий, регіональний, громадський тощо); організацій, які надають послуги із сертифікації систем управління вітчизняним підприємствам, керівників (менеджменту) підприємств, які виступають у ролі замовників (організацій-заявників) даних послуг; до окремої людини, як суб'єкта екологічного управління та життєдіяльності.

Тому виходячи із сутності поняття «культура екологічного менеджменту», яка тлумачиться як «сукупність досягнень в організації та здійсненні процесу екологічного управління, організації управлінської праці, а також відповідність вимогам, які ставляться до систем управління, до процесу управління та до працівників, які обумовлюються моральними, правовими, екологічними, економічними, організаційними, технічними та естетичними нормами», та сутності понять «стандартизація» та «сертифікація», вважаємо за необхідне вказати на тісний зв'язок між культурою екологічного менеджменту та процедурами розробки, впровадження та сертифікації відповідності вимогам систем екологічного керування на рівні підприємства з метою розробки принципово нових способів управління, які посилюють вплив на екологічні

аспекти діяльності. Точкою перетину цих понять є при визначенні «відповідності» та «сукупності досягнень» ОЦІНКА дотримання встановлених вимог та норм працівниками управління у процесі управління.

На відміну від процедури оцінки відповідності, якою є процес сертифікації, оцінка рівня культури екологічного менеджменту, як і її вища форма – культура управління, не має розробленої процедури, показників та критеріїв оцінки і передбачає використання експертного методу та комплексного підходу. Суть даного підходу, на думку таких науковців, як О.В. Козлова, Ф.І. Хміль, Б.М. Андрушків, Л.І. Скібіцька, полягає у оцінці системи управління з використанням загальносистемних показників цілісності, зв'язності, відкритості, цілеспрямованості, динамізму, прагнення до розвитку, які співпадають з основними принципами впровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві. Точки їх збігу зображено у таблиці поданій нижче.

Таблиця

Взаємозв'язок між показниками оцінки культури управління та принципами екологічного менеджменту

Загальносистемні показники оцінки культури управління	Принципи впровадження систем екологічного менеджменту
Цілісність	Системність
Зв'язність	Комплексність СЕМ
Відкритість	Прозорість та ясність
Цілеспрямованість	Реалізованість, економічність
Динамізм	Гнучкість
Прагнення до розвитку	Постійне удосконалення

Однак, зазначені у таблиці і запропоновані в кінці 70-х років минулого століття О.В. Козловою загальносистемні показники оцінки, попри постійний інтерес сучасних науковців, досі майже не знайшли практичного застосування, через відсутність кількісних методів їх виміру. Тому зазначеними авторами рекомендується оцінювати культуру за відповідними показниками окремих елементів системи, до яких були віднесені показники, що характеризують культуру працівників управління, культуру процесу управління, техніки управління, умов праці та документації.

На нашу думку, дані показники, які сміливо можна назвати «показниками відповідності вимогам», виявили власну проблематичність застосування через суто декларативний характер та невідповідність сучасним умовам функціонування – тобто необхідність врахування в управлінні екологічних норм, як запоруки «розумної» життєдіяльності суспільства, яка не ставить під загрозу життя та здоров'я майбутніх поколінь. Тому рекомендується доповнити перелік обов'язкових для дотримання у процесі управління вимог та норм – екологічними нормами, такими як обов'язкова екологічна регламентація управління з метою попередження, зменшення і відповідальності за негативний вплив способом вилучення та забруднення навколишнього середовища,

встановлення методів спостереження та контролю заданих початкових і граничних умов, які гарантують екологічно безпечний стан довкілля та раціональність використання природних ресурсів.

Таким чином, на основі поєднання загальних параметрів оцінки реальної культури управління, спрямованої на удосконалення (формування еталонної культури – культури екологічного управління) з параметрами оцінки готовності до розробки, впровадження та сертифікації системи екологічного керування, можна отримати перелік конкретних показників оцінки об'єктивної складової культури екологічного менеджменту та критеріїв їх інтерпретації, які є підставою для управління розвитком КЕМ.

Проаналізувавши модель системного екологічного керування згідно стандарту ДСТУ ISO 14001:2006 та виокремивши основні функції, які властиві будь-якому процесу екологічного управління: планування, організація, регулювання та контроль, скориставшись циклічним моделюванням, запропонованим У. Шухартом для процесу управління якістю, побудуємо з поданих функцій циклічну модель екологічного управління, яка за аналогією до «Циклу Демінга» чи моделі «PDCA Шухарта» матиме наступний вигляд (див. рис. 2).

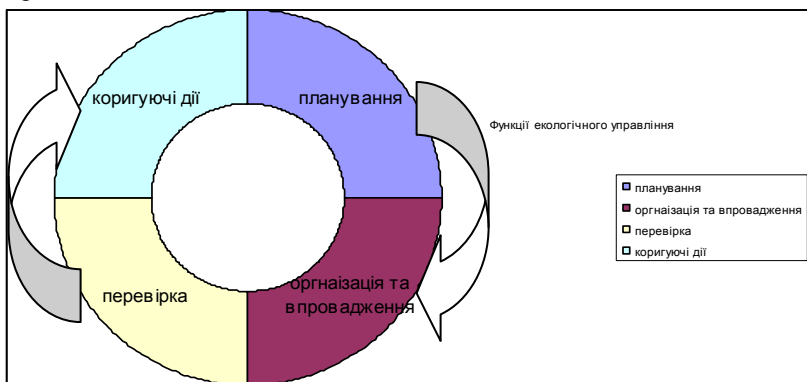

Рис. 2. Циклічна модель екологічного управління на об'єктному рівні

Як бачимо з рис. 2, циклічна модель екологічного управління відображає процес управління, який розподілений на чотири основні стадії: планування (Plan), організацію та впровадження (реалізація Do), перевірка (контроль – Check), коригуючі дії (Action). Але, незважаючи на те що дані функції об'єктивно реалізуються у будь-якому процесі управління, вони відрізняються ступенем вмотивованості та формальності. Тобто, якщо керівництвом не приділяється достатньо уваги проблемам охорони довкілля і власної відповідальності за їх вирішення, процес екологічного менеджменту на підприємстві може здійснюватися як на формальному, так і неформальному рівнях. Неформальний рівень

передбачає, що функція практично реалізується, але не формалізована, документально не визначено функціональних обов'язків виконавців, ні екологічних аспектів діяльності, ні переліку робіт. Хоча, навіть за цієї умови, функція контролю, яка може мати зовнішнє походження у випадку, коли підприємство порушило певні екологічні нормативи діяльності, практично проявить себе самостійно і вимагатиме від керівників підприємства формальних невідкладних коригуючих дій та передбачатиме застосування певних методів економічного впливу. Даний варіант реалізації функцій (№ 1), означає, що на підприємстві здійснюється пасивний або реактивний, а у найгіршому випадку тінювий (кримінальний) екологічний менеджмент, який реагує на вимоги суспільства і відповідає законодавству настільки, на скільки це стає неминучим. Цей варіант, за критеріями оцінки культури екологічного менеджменту, свідчить про низький рівень досягнень в екологічному управлінні.

За другим варіантом дані функції можуть бути також не формалізовані, але мають практичну реалізацію: екологічні аспекти діяльності відстежуються, не дивлячись на відсутність розподілу функціональних обов'язків; фактично плануються і реалізуються заходи щодо відповідності екологічним нормативам діяльності для своєчасного попередження екологічних порушень. У даному випадку має місце середній рівень культури екологічного менеджменту, який, на жаль, властивий більшості національних підприємств. Він відображає реальний стан досягнень, які за бажанням (мотивацією та стимулюванням) певної зацікавленої сторони (керівництво, ЗМІ, місцева громада, державні органи влади тощо) можуть зазнати удосконалення.

На відміну від зазначених, слід вказати на існування третього варіанту реалізації наведених функцій, згідно якого дані види робіт формалізовано (задокументовано), а сукупність досягнень процесу екологічного менеджменту може бути оцінена на відповідність стандартизованим вимогам як самим керівництвом підприємства (внутрішній аудит), так і за допомогою залучення незалежної експертної організації (зовнішній екологічний аудит), і як оптимальний результат, може бути засвідчена сертифікатом відповідності на основі проведення сертифікаційного аудиту. Сукупність перерахованих характеристик називається «активним екологічним менеджментом» і свідчить про високий рівень культури екологічного управління на підприємстві, про відповідність загальносистемним показникам оцінки культури та принципам екологічного менеджменту.

Підводячи підсумки досягнення поставлених цілей даного дослідження і беручи до уваги кількість сертифікованих систем екологічного керування в Україні, можна констатувати дуже малу частку підприємств, екологічний менеджмент яких можна назвати «активним», а сукупність досягнень ідентифікувати як високу культуру екологічного менеджменту.

Дана тенденція спостерігається також і на рівні областей. Так, наприклад, по Рівненській області станом на 1 лютого 2012 року кількість підприємств, які належать до галузей народного господарства, що мають високий рівень впливу на навколишнє середовище (добувна і переробна промисловість, ви-

робництво та розподіл електроенергії, газу і води, будівництво та сільське господарство, діяльність транспорту та зв'язку), складає 4319 суб'єктів ЄДР-ПОУ, що відповідає 21% від загальної кількості. І тільки 6 підприємств Рівненщини сертифікували власну систему екологічного керування. До них належать: Рівненська атомна електростанція, ПАТ «АЕС Рівнеобленерго», Приватне акціонерне товариство "Консюмерс Скло Зоря", Північне державне регіональне геологічне підприємство «Північгеологія», ТЗОВ «Технобуд», Клесівський кар'єр нерудних копалин, ТЗОВ «Колор С.І.М.».

Отже, можна зробити висновки, що подальші розвідки у даному напрямку є надзвичайно актуальними та перспективними як у науковому, так і у практичному плані. По-перше, наявність та доступність використання інформації про перебіг процесу сертифікації систем екологічного керування в Україні та світі, розширює діапазон наукових досліджень у різних напрямках, створює додаткові можливості для управління розвитком даного процесу. По-друге, можливість застосування оцінки готовності до сертифікації на відповідність вимогам стандартів серії ISO 14000, допомагає частково вирішити методичну проблему оцінки рівня культури екологічного менеджменту на підприємстві. І, по-третє, висвітлювання даних про кількість сертифікованих СЕК в Україні та регіонах засобами масової інформації дозволить значно прискорити цей процес, покращити екологічну ситуацію у державі, підвищити рівень екологічної відповідальності та культури усіх членів суспільства.

1. Екологічне управління: підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін. – К. : Либідь, 2004. – 432 с. 2. Дятлова В. В. Впровадження та сертифікація систем управління якістю: стан, проблеми і механізми впровадження на державному рівні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2010_6/files/EC610_33.pdf. 3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ecology.or.jp/isoworld/english/analy14k.htm> 4. Новый справочник ИСО/МТЦ и пакет документов на компакт-диске делает стандарт ISO 14001 более доступным для малых и средних предприятий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iso.org/iso/ru/pressrelease.htm?refid=Ref1389> 5. Дерягина С. Е., Астафьева О. В., Струкова М. Н., Струкова Л. В. Экологический менеджмент на предприятии. – Екатеринбург : ИПЭ УрО РАН – УГТУ УПИ, 2007.

Рецензент: д.т.н., професор Кожушко Л.Ф. (НУВГП)